

WILHELM DİLTHEY FELSEFESİNDE İNSAN PROBLEMİ

THE HUMAN PROBLEM IN WILHELM DILTHEY'S PHILOSOPHY

Yazar/Author

Gülsima
URTEKİN

MEB

urtekingulsima@gmail.com

ORCID:

0000-0002-5873-3966

Arslan
TOPAKKAYA

Prof. Dr.
Erciyes Üniversitesi

atopakmaya@erciyes.edu.tr

ORCID:

0000-0002-8305-8675

Geliş Tarihi/Received:
27.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted:
22.05.2023

Yayın Tarihi/Published:
31.07.2022

Abstract:

Dilthey is one of the important philosophers of the 19th century. The feature that distinguishes him from other philosophers is his studies on human beings. Because, pre-Dilthey philosophers evaluated man only in the category of being. Thus, the human being is transformed into a being that is explained and evaluated in the context of this explanation. However, Dilthey gave importance to understanding people rather than explaining people. According to Dilthey, explaining what man is makes man an object of Natural Sciences. However, human nature should not be explained by scientific laws and methods. In this context, Dilthey placed the Spiritual Sciences against the Natural Sciences. However, the Spiritual Sciences that are wanted to be established are not the opposite or rival of the Natural Sciences. Both sciences are different from each other in terms of subject, method and operation. Because the Natural Sciences are for explanation, while the Spiritual Sciences are for understanding. In this context, human has turned into a being that needs to be understood before being explained as the object of spiritual sciences. Thus, Dilthey also brought a new task to philosophers. Because philosophers should work towards understanding human directly instead of basing the knowledge of Natural Science. As a result, in the history of philosophy, he wanted both philosophers and philosophy to lead to understanding human; he tried to prepare the ontological, methodological and epistemological ground necessary for this.

Key Words: Dilthey, Human, Natural Sciences, Spiritual Sciences, Meaning.

Özet:

Dilthey, 19. yy'ın önemli filozoflarından. Onu diğer filozoflardan ayıran özellik, insan üzerine yaptığı çalışmalarıdır. Çünkü, Dilthey öncesi filozoflar insanı sadece varlık kategorisinde değerlendirmiştir. Böylece insan, ne olduğu açıklanan ve bu açıklama bağlamında değerlendirilen bir varlığa dönüştürülmüştür. Ancak Dilthey, insanı açıklamadan ziyade insanı anlamaya önem vermiştir. Dilthey'e göre, insanın ne olduğunu açıklamak insanı Doğa Bilimlerinin nesnesi haline getirmektedir. Ancak insan, Doğa Bilimsel yasalar ve yöntemlerle açıklanamamalıdır. Bu bağlamda Dilthey, Doğa Bilimlerinin karşısına Tin Bilimlerini yerleştirmiştir. Ancak kurulması istenilen Tin Bilimleri, Doğa Bilimlerinin tersi ya da rakibi değildir. İki bilim de konu, yöntem ve işleyiş bakımından birbirlerinden ayrıdır. Çünkü Doğa Bilimleri açıklamaya yönelikken Tin Bilimleri anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda insan, Tin bilimlerinin nesnesi olarak açıklanmadan önce anlaşılması gereken bir varlığa dönüşmüştür. Böylece Dilthey aynı zamanda filozoflara yeni bir görev getirmiştir. Çünkü filozoflar artık Doğa Bilimine ait bilgileri temellendirmek yerine doğrudan insanı anlamaya yönelik çalışmalıdır. Sonuç olarak, felsefe tarihinde hem filozofların hem de felsefenin insanı anlamaya yönelmesini istemiş; bunun için gerekli olan ontolojik, metodolojik ve epistemolojik zemini hazırlamaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dilthey, İnsan, Doğa Bilimleri, Tin Bilimleri, Anlam.

Giriş

Felsefede üretim aracı insandır. Çünkü felsefe, genel ve sistemli bir şekilde anlama ve yorumlama faaliyetinden ortaya çıkmaktadır.¹ Zamanla insanın kendisi de felsefi bir faaliyetin konusu olmuştur. Ancak felsefe tarihinde insan problemi incelendiğinde iki problemin birbirinden ayrı tutulması gerekmektedir. Birinci problem, *insanı bilmek*, ikinci problem; *insanı anlamak*. İnsanı bilebilmek için *insanın doğası, özü, insanın ayır edici özellikleri ve nitelikleri nedir?* gibi sıralı sorularla insanı temellendirme girişimi mevcuttur. Yapılan bu tanımlardan anlaşılacağı üzere insan, nitelikleriyle tanımlanmaya çalışılmıştır. Peki bu tanımlarla insan anlaşılabilir mi? Şayet cevap evet ise insan bizde verili olan bağlamlarda anlaşılmaktadır. Sözelimi Aristoteles için insan, politik bir hayvandır. Bu bağlamda düşünülürse insan canlı olması bakımından hayvan türüyle aynıdır. Ancak onun toplumsallığı özden bir ayrılığı beraberinde getirmektedir. Bu durumda insanın politik bir hayvan olması, insanın niteliksel bağamlarını değerlendirmemize neden olacaktır.

Öte yandan insanın tanımı yapılmadan doğrudan felsefi problemlere eğilim de insanın mevcut problem içinde erimesine neden olacaktır. Sokrates öncesi filozoflardan başlayarak 19.yy'a kadar filozofların geliştirmiş olduğu düşünceler insanı mevcut problem bağlamında açıklama girişimi olarak değerlendirilebilir. Yapılan açıklamalar insanı anlama ve yaşadığı toplum içinde değerlendirmek ve onun kültürünü anlamak için yeterli gelmeyecektir. Bu durumda insanı anlamak için bilmek tek başına yeterli olmayacaktır. Durum böyle olunca Dilthey'in felsefi problemi de açığa çıkmış olacaktır. Dilthey, temelde insanı insandan yola çıkarak anlamak ve anlamlandırmak istemektedir. O bu nedenle Tin Bilimlerinin kuruluşunu gerekli görmüştür. Zira insan, uzun süreden beri doğa bilimlerinin varlık alanında incelenmiştir. Dilthey, bu nedenle doğa bilimleri kadar esaslı ve tutarlı yöntemle hareket eden Tin Bilimlerini kurmayı amaçlamıştır. Bu amaç, insandan yola çıkarak Tin Bilimlerini kurmak, Tin Bilimlerinden yola çıkarak insanı anlamaya yöneliktir.

Dilthey insanı neden Doğa Bilimlerinin hakimiyetinden çıkarmak istemiştir? Esasen bu soru Dilthey felsefesinin kilit noktasıdır. Filozoflar uzun yıllar boyunca insanı Doğa Bilimlerinin ilkelerine bağlı açıklamıştır. Bu açıklama esasen insanı değil doğa bilimlerinin konusu olan varlığı temellendirmek içindir. Sokrates öncesi Doğa filozoflarından başlayıp özellikle Descartes ve Kant'ta zirveye ulaşan bu çalışmalar insanı insani olandan uzaklaştırmanın ötesine gidememiştir. Bu yaklaşımı daha açık görebilmek için felsefe tarihindeki insana yönelik yapılan tanımlar ve temellendirmeleri incelemek yeterli olacaktır. Zira Dilthey, tüm bu çalışmaların insanı açıklama girişimi olduğunu ifade etmiştir. Ancak Dilthey için öncelikli olan insanı açıklama değil anlamaktır. Dilthey'in kurmayı amaçladığı Tin Bilimleri, Doğa Bilimsel yöntemlerle çalışmadan ama onun yöntemlerinden faydalanarak insanı ve insan temelli tüm yapıları konusu haline getirir. Böylece insan, kendisini diğerlerinin yaşantılarıyla anlayan ve eyleyen varlıktır. Böylece tarih, kültür, hukuk, din ve felsefe gibi alanlar da insandan yola çıkarak Tin Bilimlerinin konusu haline gelecektir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Sokrates öncesi ve sonrası, Orta çağ, Rönesans ve sonrası insan anlayışları incelenecektir. Ancak çalışmanın çerçevesinden ve konunun esasından uzaklaşmamak için bahsi geçen dönemler detaya yer verilmeden genel bağlamlarda değerlendirilecektir. İkinci bölümde ise Dilthey'in Tin Bilimlerinin insan temeli incelenecektir. Bu bölümde ise Tin Bilimlerinin gerekliliği ve bu bilim içinde insanı anlamının kategorileri betimlenecektir. Sonuç olarak insan, kendisini, başkalarını anlamının formları bağlamında değerlendirilecektir.

1. Felsefe Tarihinde İnsan Problemi

Felsefe tarihinde varlık ya da var olmaları bakımından varlıklar değerlendirilirken temelde bir problem bağlamında değerlendirme yapılmaktadır. Sözelimi, *insan nedir?* ya da *insan olmanın mahiyeti nedir?* soruları insan kavramını merkeze alarak mevcut bir probleme çözüm aranmaktadır. Bu durumda problem insan değildir; sadece mevcut olan probleme çözüm olarak insan temellendirilmeye çalışılmıştır. Durum böyle olunca insan üzerine yapılan çalışmalar doğrudan insanı açıklama ya da anlama olarak değil; mevcut probleme insanı çözüm olarak

uyarlamadan ibaret olmuştur. Sokrates öncesi dönem, Doğa filozofları olarak adlandırılan düşünürler, insanı ve doğayı özdeşliği bağlamında değerlendirmiştir. Bu özdeşlik ikisinin de canlı olması ve bu canlılıkları nedeniyle her ikisinin de nedeni olabilecek arkhe problemine ilgiyi beraberinde getirmiştir. Arkhe, yalnızca her şeyin “kaynağı”, “temeli”, “ana maddesi” değil ayrıca diğer bütün şeylerin ondan oluştuğu şeydir.² Bu durumda arkhe, doğadan yola çıkmamıza rağmen insanın da ana maddesi olmalıdır.

Doğa filozofları arasında insanın, bir canlı olarak canlı olan doğayla aynı kaderi yaşadığı düşünülmektedir. Buna göre evreni anlama ve açıklama aynı zamanda insanı anlama ve açıklamayla örtüşecektir. Zira evrenin ana maddesi aynı zamanda mikro kozmos olan insanın da ana maddesi olacaktır.³ Buna paralel olarak Thales, hem evreni hem de insanı temele alarak evrenin ana maddesinin su olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia temelde evrende değişim sürecinde değişmeyen öz olarak suyun belirlenmesidir.⁴ Bu belirlenim hem insandan hem doğadan yola çıkarak yapılmıştır. Zira suyun evrendeki konumu ve insan üzerindeki etkisi düşünülerek bir arkhe belirlenmiştir. Bu durum doğa ile insan arasındaki özdeşliği beraberinde getirmektedir. Çünkü arkhe problemine getirilen cevaplar sadece doğadan ya da sadece insandan yola çıkarak temellendirilmemiştir her ikisi de temel alınmıştır. Bu bağlamda Doğa filozoflarından Empedokles’in dört unsur teorisi, Anaximenes’in hava öğretisi, Anaksimandros’un Apeironları ve Demokritos’un atom öğretisi arkhe problemi bağlamında hem insan hem de doğa temele alınarak geliştirilen düşüncelerdir. Sokrates öncesi bu dönemin insan anlayışı Sokrates’le beraber değişime uğramıştır. Ancak Sokrates’ten önce Sofistlerin insan anlayışı doğadan uzaklaşan insanı işaret etmiştir.

Gezgin öğretmenler olarak bilinen Sofistlere göre, “Tüm şeylerin kıstası esasında insandır, var olanlar mevcut olduğu, var olmayanların var olmadıklarından dolayı her şey bana ne şekilde görünüyorsa benim adıma bu böyledir, sana ne şekilde görünüyorsa da yine senin adına öyledir.”⁵ Dolayısıyla insan her şeyin ölçütü olarak merkeze alınmıştır. Ancak bu merkezietçi düşünce, insanın duyuşal değerlendirmelerini ön plana çıkararak uzlaşimsal bir düşüncenin olamayacağını göstermek için geliştirilmiştir. Sokrates’le birçok konuda çatışan Sofistlerin düşünceleri insan konusunda Sokratik insan anlayışıyla tamamen zıt yönlerde değildir. Çünkü Sokrates, insanı her şeyin ölçütü olarak değerlendirmese de insanın kendisini bilmediğimiz sürece öteki varlıklara özellikle ruh kavramına yönelemeyeceğimizi düşünmüştür. Sokrates’in bu durumu esasen doğayla özdeşleşen ya da temel ölçüt olan insanın felsefi yönünü ortaya çıkarmıştır. Zira insan merkeze alındığında ontoloji ve epistemoloji antropolojik olana doğru yönelmiş olacaktır. Oysa Sokrates, Sofistlerin sanı kavramıyla insan duyularına ve bu duyulardan sıyrılan insanın güvenilir bilgiye ulaşabileceğini düşünmüştür. Böylece Sokrates antropolojik olanı felsefeye çevirebilmiştir. Dolayısıyla felsefede insandan uzaklaşarak doğayla özdeşleşen insan, felsefi olarak anlayan, yorumlayan ve değerlendiren insana dönmüştür. Sokrates’in öğrencisi olan Platon da hocası gibi felsefesine insanı temellendirmeye başlamıştır. Ona göre felsefi bir etkinlikten söz edilecekse bu sözün merkezine insan konulmalıdır.⁶ Platon insanı felsefesinin merkezine alsın bile esasen devlet ve toplum bağlamında insanı incelemektedir.

Platon’a göre, insan, akli doğru karar verirse bilge, verilen kararı harfi harfine yerine getirirse cesur ve daha iyi parça daha kötü parçayı yönetir ve her bir parça kendisini kendi işiyle sınırlarsa ölçülü ve adildir.⁷ Dolayısıyla insan toplumsal olarak ele alınmıştır. Bu durum Platon’da ideal devlet, bu devlete uygun ideal toplum ve bu toplumu oluşturan ideal insanların temellendirilmesidir. Platon her ne kadar Sokrates’in öğrencisi olması bakımından onun geleneğini devam ettireceği düşünülse de durum farklı bağlamlarda gelişim göstermiştir. Platon’un düşünceleri kendi öğrencisi olan Aristoteles tarafından mantık ilkeleri, toplum ve etik bağlamda ereksel olarak değişime uğramıştır.

Aristoteles’e göre insan, dil ile düşünme bağlamında değerlendirilir. Zira insan, doğası gereği politik bir hayvandır.⁸ Aristoteles, insan ve hayvanlar arasındaki farkın konuşma olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu noktada dikkat etmemiz gereken husus Aristoteles, konuşma ile ses çıkarma arasında ayırım yapmıştır. Zira ses çıkarmak birçok hayvanın marifetidir. Ancak düşünme yoluyla sesleri anlamlı konuşmalara dönüştürmek insana mahsus bir özelliktir. Bu durumda konuşma zihinsel sürecin üretimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Aristoteles,

dilsel olan ile akli olan arasında bir ilişki kurmuştur. Akli olan bizi akıl yürütmeye ve mantık ilkelerine kadar götürmektedir. Durum böyle olunca Aristoteles, yeni bir insan tanımı yapmıştır. Buna göre, *İnsan doğası gereği bilmek ister*⁹ tanımı mantık ilkelerini ve bilimi insanın doğasına indirgemıştır. Bu indirgeme, temelde insanın problem olmadığını göstermektedir. Zira temelde bilme, bilim sanatı probleminin çözümü mantık ilkeleriyle temellendirilmek istenmiştir. Bu durum Aristoteles mantığını ve mantık ilkelerini temellendirmektedir. Aristoteles'te insanın toplumsallığı onun aynı zamanda insanların bir arada yaşamaya olan yatkınlığını da temsil etmektedir.¹⁰ Dolayısıyla insanın özünde toplumsal yaşayabilme mevcuttur. Bu durumda Platon ve Aristoteles'in insan anlayışları arasında temel bir ayırım da ortaya çıkmaktadır. Buna göre Aristoteles'te insanın toplumsallığı onda ereksel olarak mevcutken; Platon'da bu durum, ideal olanların geliştirilmesiyle vücuda gelmektedir.

Antik dönemden sonra Orta çağda insana yaklaşım tamamen değişime uğramıştır. Zira dönemin felsefi düşünme sistemi de değişime uğramıştır. Bu dönemde felsefe, vahyin içeriğini anlama çabasına dönüşmüş ve buna bağlı olarak iman, akli olanı uyandırma olarak değerlendirilmiştir. Zira akli olan ve önemli olanın insanın Tanrı'ya ve Tanrı'nın bilgisine ulaşmasıdır. Buna göre insan akli sayesinde evrenin ve kendisi dışındaki her şeyin Tanrı tarafından yaratıldığına ve evreni sorgulayarak, araştırmalar yaparak evren içinde değişmeyen olarak bulunan Tanrı'nın varlığına ulaşması önemlidir.¹¹ İnsanın sadece dini vazifeleri dışında değersizleşmenin yanında toplumsal görevleri de sınırlandırılmıştır. Buna göre, insanlar, dini ve ahlaki mahluklar olarak değerlendirilmiştir.¹² Çünkü toplum içinde dini sınıflanmalar insan anlayışlarının üzerinde oldukça etkili olmuştur. Zira din adamları dışında kalan insanlar doğası gereği düşkünlük içindedir ve imanlı olan din adamları sayesinde sahip oldukları akıllı Tanrısal olanı bulmak için ancak kullanabilirler. Bu dönemde özellikle Augustinus'un insanın düşkün doğası bağlamında gelişen düşünceleri etkilidir.¹³ Dolayısıyla Orta çağda mevcut insan anlayışı dini bağlamları nedeniyle köklü bir değişiklik yaşamıştır. Çünkü insan artık dini olarak sorumluluk da yüküdür. Tüm sorumluluklarının arasında kendi kendine düşünebilen bu düşüncesiyle Tanrı'ya ulaşabilir.

Orta çağın kapalı döneminden sonra Rönesans döneminde insan üzerine düşünceler zirve noktaları görmüştür. Bu durum esasen olması gerekenin uzun yıllar boyunca ertelenmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü düşünen ve eyleyen insan, sadece akıl ve iman sahibi olanla kalakalmıştır. Ancak Rönesansla beraber özellikle insan, hümanizm, yurttaşlık gibi konular felsefenin, siyasetin ve toplumların bakışını değişime uğratmıştır. Bu dönemin siyasi düşüncelerinden ziyade felsefi olarak insan bakışları Descartes'le değişime uğramıştır. Descartes, insanı bilen özneye kuşkularından yola çıkarak devşirmiştir. Zira *düşünüyorum o halde varım* diyen özne, kuşkularından hareket ederek benliğinin varlığını temellendirmiştir. Descartes'ın insanı düşünmesi üzerine temellendirmesiyle beraber insan artık düşünen özneye dönüşmüştür. Düşünen özne artık sadece var olan insanın değil aynı zamanda Tanrı'nın da varlığını kavramanın etkili yolunu oluşturmuştur.¹⁴ Bu durumda dikkat etmemiz gereken husus, Descartes'la beraber insan artık düşünmeyle beraber özneye dönüşmüş durumdadır. Bu durum sadece düşünmeyle temellenmekten değil aynı zamanda varlık minvalinde düşünmeyle ayrılmayı göstermektedir. Descartes'ın teorik temelini oluşturduğu modern özne anlayışı, kendisinden sonraki etik, sanat, siyaset, din ve ekonomi gibi yapılanmalarda da insanın konumunu etkilemiştir.¹⁵ Bu bağlamda insan artık nesnenin karşısında algılayan özne konumuna geçmiş ve bu algılamayla beraber öznenin ahlaksallığı, siyasallığı ve toplumsallığı felsefede ilgi odağı olmuştur.

Felsefe tarihinde yaşanan dönüşüm, bir yandan nesnenin bilgisini sorgulayan özneyi etkilerken öte yandan toplumsal bir varlık olarak öznenin toplumsallığını etkilemiştir. Sözgelimi, 17. yy'da Hobbes'un *insan insanın kurdudur*, temellendirmesiyle beraber insanın, toplum, devlet ve hukuk anlayışları siyasal bağlamlarda tartışılmıştır. Özellikle Hobbes'un *Leviathan* adlı eserinin iç kapak resminde, bir ufuktan yükselen büyük boyutlardaki bir kral resmedilmiştir. Ancak resme dikkatli bakıldığında bu resimdeki kralın birden fazla insandan oluştuğu anlaşılabilir.¹⁶ Bu durum, toplumun simgesi olan kralın insanların toplamından meydana geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla insanlar bir sözleşmeye bağlı hale gelmiştir. Ancak bu birliktelik güvenlik ihtiyacından hasıl olarak onları bir sözleşmeye zorlayarak devleti de bu sözleşme doğrultusunda var etmiştir. Ancak dikkat

etmemiz gereken husus, Hobbes'un temel problemi, "insan değil genel olarak iktidar makamı"¹⁷ ve devlettir. Hobbes'un çalışmaları her ne kadar siyasi ve hukuki bağlamda dönüşüm sağlasa da felsefe tarihinde özne merkezli bilgi temellendirme gelişmeye devam etmiştir. Locke, duyu deneyimlerinden hareketle bilgiyi temellendirmeye devam etmiştir.

Locke'un felsefesinin hareket noktasını insan oluşturmaktadır. Çünkü insan, gelişen doğa bilimlerinin verdiği hızla dünyaya ilgi duyan ve aynı zamanda topluma uyum sağlayan akıllı yaratığa dönüşmüştür.¹⁸ Locke, insanları öteki varlıkların üzerine çıkaracak şeyin anlık olduğunu belirtmiştir. Locke'a göre anlık, tıpkı göz gibi, nesneleri görmemizi ve algılamamızı sağlamaktadır buna karşılık o, kendisini fark etmez; onu belli bir uzaklığa koyarak kendi nesnesi yapmak da büyük beceri ve uğraş gerektirir.¹⁹ Bu durumda anlık insanlara mahsus bir özellik olmanın yanında duyu deneyimindeki bilginin de kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü anlık ilk aşamada nesneleri görmemizi ve onlarla ilişki kurmamızı sağlamaktadır. Dolayısıyla insan hala doğru bilginin imkânı bağlamında felsefe tarihinde yer almıştır. Bu durum, 18.yy'ın sonları ve 19.yy'ın başlarında özellikle Kant'ın çalışmalarıyla hızlı bir gelişim yaşamıştır.

Kant, her ne kadar metafizik uykusundan kendisini uyandıranın David Hume olduğunu ifade etse de insan kavramı bağlamında Hume etkisi sınırlıdır. Hume'a göre, insanın doğası deney ve gözleme sınırlı olmasından dolayı deney ve gözlemin malzemesi olamaz. Bu bağlamda insanın doğası, nitelikleri ya da ilkeleri deney ve gözlemlerle açıklanamaz.²⁰ Ancak Kant, insan kavramından önce bilebildiklerimizi sınırlamayla başlamıştır. Kant, bilginin kaynağını ve imkanını ortaya koyabilmek için önce yöntem ayırımına gitmiştir. Ona göre, bir bilginin bilim olarak serimlenebilmesi için öncelikle ona özgü olanların belirlenmesi gerekir aksi halde bütün bilimlerin sınırları birbirine karışacaktır. Bu durumda da hiçbir bilim kendi içinde esaslı bir şekilde ele alınamayacaktır.²¹ Ancak, Kant, metafiziksel ve doğa bilimsel olanı eleştirel yöntemle başlatmıştır. Böylece *neyi bilebilirim?* sorusu bağlamında *Saf Aklın Eleştirisini*, *neyi yapmalıyım?* sorusu ile *Pratik Aklın Eleştirisini* ve *ne umabilirim?* sorusuyla *Yargı Yetisinin Eleştirisini* gerçekleştirmiştir.²² Bu bağlamda öncelikle metafizik ve doğa bilimleri arasında yöntemsel bir ayırım yapmıştır. Bu ayırım öncelikle doğa bilimsel önermeler ve metafiziksel önermeler, daha sonra da yargılar üzerinde yoğunlaştırılmıştır.²³ Tam da bu noktada Kant, Descartes'ın düşünen öznesinden ileri giderek özneyi transandantal yapıya büründürmesiyle özneyi doğa bilimlerinin yöntemleri içinde değişime uğratmıştır. Kant, transandantal benlik bilinciyle öncelikle ben'in ne olmadığını açıklamaya girişmiştir. Bu anlayış bağlamında Descartes'ın düşünen özne anlayışını eleştirmektedir. Çünkü Kant'a göre özne dışında düşünemeyen varlık töz olmak zorundadır. Herhangi bir düşünüm gerçekleşiyorsa da öznenin salt özne olarak düşünmesi gerekir. Bu durumda öznenin kendisi de düşünme durumunda bir töze dönüşecektir.²⁴ Dolayısıyla Kant, öznenin töz durumundan uzaklaşıp metafiziksel ve doğa bilimsel ayırımını göstermek istemiştir. Ancak transandantal özne, Kant'ın çalışmalarında bilinen ile bilinmeyen arasında kaldığını göstermektedir. Kant, her ne kadar metafiziksel olanı doğa biliminden ayırmaya çalışsa da özneyi transandantal bağlamda hem doğa bilimlerinin hem de metafizikte bilginin nesnesi haline getirmiştir. Zira Kant, bilgiyi öznenin bilincinde kurulumuyla bilgi aşamasına taşımıştır. Bu bağlamda bir nesnenin kurulumu için öncelikle benin kendini nesneye açması ve daha sonra nesnenin bilincin koşullarında uyum sağlaması beklenmektedir. Böylece olanaklı bilinç, birlikle beraber tek bir nesneye yönelik düşünüm sağlamaktadır.²⁵ Dolayısıyla insan Kant'la beraber her ne kadar özne üzerinden transandantal bir dönüşüm yaşasa da bilginin öznesi olmaktan kurtulamamıştır. Kant için, felsefenin asli görevi metafiziği tüm zararlı etkilerden uzaklaştırmak²⁶ olsa da kendisi de önceki düşünürler gibi insanı doğa bilimleri içinde bilginin temeli haline getirmiştir.

Kant'ın çalışmaları hem yaşadığı dönemde hem de kendisinden sonra felsefe tarihinde büyük etkiler bırakmıştır. Ancak bu etkiler Dilthey açısından insanı anlama bağlamında yeterli olmamıştır. Zira filozoflar henüz insanı doğa bilimlerinin çalışma alanlarından çıkaramamıştır. Doğa bilimlerinin çalışma alanından dışında yani toplum içinde değerlendirilen insan da Tin Bilimleri için yeterli değildir. Sözelimi Marx, insanı yaşadığı toplum içinde değerlendirmiştir. Bu durum esasen Marx'ın ilk dönemlerinde insanla doğa arasında bir bağ kurmaya

yöneliktir. Ancak Marx, son dönemlerinde yabancılaşma kavramıyla beraber insan ve doğa arasındaki bağı kapitalizmle ilişkilendirmeye çalışmıştır.²⁷ Çünkü insan emek güçlerini satan ve bu gücü satın alan insan olarak eylemde bulunan ve bu eylemlerin nesnesi olarak yabancılaşmanın merkezine geçmiştir. Dolayısıyla insan kavramı henüz yeterince açıklanmamıştır. Doğrudan insanı konu alan varoluşçu filozoflar da insanı anlama değil insanın varoluşsal alanları üzerinde etkili çalışmalar yürütmüştür. Bu durumda da insan değil de insanın yaşamı anlamlı ve yaşanılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Ancak Dilthey, insanı öncelikle doğa bilimlerinin alanından çıkarılıp onu anlamayı ve daha sonra açıklamayı amaçlamıştır.

2. Dilthey Felsefesinde İnsan ve Tin Bilimleri

19.yy'ın büyük filozoflarından birisi olarak Dilthey, hem tarihsel dönüşüm hem insan çalışmaları hem de doğa bilimlerinin sınırlarını belirlemede etkili olmuştur.²⁸ Dilthey, kendisinden önce yaşamış düşünürlerden farklı olarak ilk defa felsefi çalışmalarda insandan uzaklaşan bakışı tekrar insana çevirmek istemiştir. Dilthey'e göre, Locke, Hume ve Kant'ın çalışmaları ile bilen öznenin damarlarında sadece akıldan geçirilmiş bir özsu dolaşmaktadır.²⁹ Bu nedenle insan felsefi temelde özne ve öznenin temsil ettiği akıldan ibarettir. Dilthey'e göre, kendisinden önceki filozofların nihai amacı bilginin mümkün olup olmadığı sorunsalıdır. Ancak bir filozofun nihai amacı bilgiden önce bilgi ile neyin kastedildiği, daha sonra temsiller, varsayımlar ve bağlantı noktaları arasındaki ayrımı tespit etmektir.³⁰ Dilthey'e göre, şayet insana yönelik bir çalışma yapılacaksa öncelikle insana yönelik bir bilimin kurulması gerekmektedir. Dilthey, bu amaç doğrultusunda Tin Bilimlerinin gerekliliğini vurgulamıştır.

Dilthey'in, *Tin Bilimlerine Giriş* adlı eserinin amacı, Tin Bilimlerini bilgi teorisi açısından temellendirmektir. Bununla beraber tarihsel aklın eleştirisini gerçekleştirerek, insanın kendisini ve kendisi tarafından ortaya çıkarılan toplumu ve tarihini anlamak eserin amacı olarak belirlenmiştir.³¹ Dolayısıyla hem Tin Bilimlerini hem de yöntemini belirlemek istemiştir. Ancak Dilthey'in yaşadığı dönem, Kant etkisinin en yoğun olduğu dönemlerden olduğu için Dilthey felsefesinde Kant'ın etkisini görmek oldukça olağandır. Öte yandan Dilthey, Kant'ın çalışmalarını Tin Bilimlerinin kurulumunda yöntemsel olarak kullanmıştır. Bu bağlamda Kant'ın çıkış noktası Dilthey felsefesinin kurulumunda öncü sayılabilir.³² Kant'ın, öncelikle Metafizik alan ile Doğa Bilimleri arasında yaptığı ayrım, Dilthey felsefesinde Doğa bilimleri ile Tin bilimleri arasındaki ayrımla paraleldir. Ancak kurulacak olan Tin Bilimleri, en az Doğa Bilimleri kadar esaslı ve kapsayıcı yöntemlere dayanmalıdır. Bu bağlamda Dilthey, hem Doğa Bilimlerinden faydalanmıştır hem de ondan ayrı bir bilim kurmayı amaçlamıştır. Bu durumda Tin Bilimleri, Doğa Bilimlerinin ampirist ve rasyonalist ayrımın ortasında konumlandırılmıştır. Bu bağlamda Dilthey'in düşünceleri rasyonalizm ve ampirizmin sentezinden ya da çarpışmasından elde edilmiştir.³³ Sözelimi Dilthey, Doğa Bilimlerinin deneyci anlayışından tecrübe kavramını almıştır. Ancak onun tecrübe kavramı Mill ve Pozitivistlerin³⁴ anlayışından uzak, doğrudan içsel tecrübeyle ilgilidir. Buna göre öncelikle Doğa bilimleri açıklamaya yönelikken, Tin bilimleri, anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda Aristoteles ve Kant'ın varlığı açıklamaya yönelik geliştirdiği kategoriler, Dilthey felsefesinde anlamaya yönelik olarak yeniden geliştirilmiştir. Dilthey'in bu düşünceleri üzerinde Giambattista Vico'nun etkileri olduğu söylenebilir. Zira Vico, doğayı Tanrının yaratımı olarak görmektedir. Böylece insanlar doğayı bilemez ancak kendi yaratımı olan tarih, kültür ve tinsel dünyayı bilebilir.³⁵ Dolayısıyla insan, doğa bilimsel yöntemlerle doğaya yönelmekten ziyade tinsel dünyanın yaratıcısı olarak tarihsel tinsel dünyaya yönelmelidir. Çünkü insan ancak yaratıcısı olduğu tarihi açık ve seçik bilebilir.³⁶ Dilthey de Vico'ya paralel olarak insanın ancak kendi oluşturduğu tarihi anlayabileceğini ifade etmiştir.

Dilthey'in insanı ve onun oluşturduğu tarihi anlamaya yönelik geliştirdiği kategoriler, nesnel gerçekliği anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda Dilthey, formel kategoriler ve reel kategoriler ayrımını yapmıştır. Formel kategoriler, *birlik, çokluk, farklılık* gibi akılda temellendirilen kategorilerdir. Ancak reel kategoriler akılda temellendirilmeyen, yaşam ve yaşantı sonucu anlaşılabilen kategorilerdir. Dilthey, bu kategorilere yaşam kategorileri adını vermektedir. Yaşam kategorileri de keskin sınırları olmamakla beraber tam bir tanıma da sahip değildirler.³⁷ Reel kategoriler, yaşamın içinde birbirlerine bağlı kendi aralarında geçişlere sahiptirler. Dolayısıyla anlamayı oluşturan kategoriler *anlam, yaşantı* ve bu yaşantı içinde cereyan eden *yaşantı ifadeleriyle* ilişkilidir.

Tin Bilimleri, yaşantı, ifade ve anlam arasındaki ilişkiye dayanmaktadır.³⁸ Esasen, bahsi geçen üç kavram Dilthey felsefesinin temel problemini oluşturmaktadır.³⁹ Zira bahsi geçen kavramlar insanı ve insanın oluşturduğu tarihi anlamaya yöneliktir. Dolayısıyla Dilthey, insanla hem tarihsel hem de psikolojik olarak ilgilenmek istemiştir. Çünkü tek tek insanların yaşantısı bir tarihi oluşturmaktadır. Bir insanın bitmiş olan hayatı onun tarihini, bir toplumu oluşturan insanların biten hayatı o toplumun tarihini oluşturmaktadır. Dolayısıyla insanı anlamak aynı zamanda o insanın etkilendiği ve etkilediği tarihi de anlaşılır kılmaktadır. Dilthey'e göre bu kavramlar hem öznenin yaratımı hem de Tin bilimleri için objektif olabilecek bilginin temelini oluşturmaktadır. Anlama, öznenin hem kendisini hem diğerlerini anlama ilkesini oluşturmaktadır. Çünkü anlama, Ben'in Sen'de kendisini tekrar bulmasıdır.⁴⁰ Bu durum esasen yaşantı ve ifade kavramlarıyla anlaşılabilir. Dilthey, yaşantı kavramını açıklarken onu yaşamla özdeş tutmaktadır. Bu bağlamda yaşam içinde *zamansallık* adı altında önemli bir kategori ortaya çıkmaktadır. Çünkü yaşantı zaman içinde ortaya çıkmakta ve Ben'in kendisini anlamlı kılmaktadır.

Dilthey'e göre zaman, geçmiş, şimdi ve gelecek zamandan oluşur. Bu mevcudiyetle beraber insanlar, anlama sürecinin kategorileri olan *değer, amaç ve anlam* ile hayatı anlamaya başlar. *Değer kategorisi*, şimdiki zamana aittir ve bu kategori ile bize verili olanı değerlendirmekteyiz. *Amaç kategorisi* geleceğe aittir ve bu kategori ile geleceğe yönelik planlar yapmaktayız. *Anlam kategorisi* ise geçmişe aittir ve bu kategori ile geçmiş hatırlamakta ve onları anlamlandırmaktayız. Aynı zamanda bu kategoriler düşünüldüğünde amaç ve değer kategorisi bir kaos içinde olur sadece anlam kategorisi bu düzensizlikten bir düzen oluşturabilir.⁴¹ Çünkü, geçmiş anlaşılmadan şimdiye değer vermek ve geleceğe yönelik planlar yapmak kaosa neden olacaktır. Dilthey'e göre bu kaostan sadece anlam kategorisi bir bütünlük oluşturabilir. Çünkü hayatın değer ve amaçlarından bir bütünlük oluşturabilecek kategori anlamdır. Fakat yine de şimdiki zaman üzerinde yoğunlaştığımızda o bir anda durağan hale gelir ve geçmiş zamana dönüşür. Bu durumda şimdiki zaman, anlaşılmanın berisinde sadece yaşanabilir olmasıyla öne çıkacaktır. Zira şimdiki zaman sadece yaşanabilir olandır. Dilthey, bu durumda hayatın yeni bir özelliği olan kırılğanlığı açıklamıştır.

Kırılğanlık, insan hayatının sonluluğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda bizim sahip olduğumuz, sevdiğimiz, nefret ettiğimiz ve korktuğumuz şeylerin sonlu olduğu anlamına gelmektedir. Esasen kırılğanlık insan hayatının bir bütün olarak son bulacağını ifade etmektedir. Kırılğanlık, Dilthey felsefesinde fanilikten farklı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü doğada nesnelere zamanın içinde değerlendirilir. Bu durum doğadaki nesnelere faniliğine işaret etmektedir. Çünkü nesnelere doğada zamanın içinde bir konuma sahiptir. Ancak insanın hayatında zaman içsel olarak yaşanmaktadır. Bu noktada önemli olan husus, insan hayatı nesnelere gibi zamanla dışsal bir ilişki içinde değildir. Aksine zaman, insan hayatının belirleyicisidir. Dolayısıyla insanın, şimdiki zamanı onun gerçek zamanını göstermektedir. Çünkü şimdiki zamanın uzamı yoktur. Bu durumda şimdiki zaman, geçmiş ile gelecek arasında nokta olarak belirlenir.⁴² Dilthey, Tin bilimleri açısından zaman ve tarihsellik arasındaki ilişkiye önem vermiştir. Çünkü tarihsel olayların olgu ve olayların temelinde bilince bağlılığın olduğunu söyler. Buna göre insanın bilmesi, istemesi, amaç koyması daha sonra bu amaca yönelik eylemde bulunması tinselliğinin niteliğidir.⁴³ Dilthey, bu tarihselliği zaman kavramı bağlamında açıklamıştır.

Öte yandan *değer, amaç ve anlama* kategorileri sayesinde insan hayatı anlaşılacaktır. Ancak, bu anlam kesin olarak bütünü anlamaya yönelik gerçekleşmeyebilir. Zira insan hayatı içinde tüm anıları hatırlamak mümkün değildir. Bu durumda insan yaşamının anlamı, bir bütünlük içinde hatırlanan tek tek parçalardan oluşacaktır. Dolayısıyla Dilthey'e göre, anlam kategorisi de üç farklı anlamda düzenlenir. İlk olarak bütünlük ilişkisi, ikinci olarak, geçmiş ve gelecekle ilişkisi ve son olarak, bir insanın bütün insanlarla ilişkisidir.⁴⁴ Bu noktada dikkat etmemiz gereken husus, anlama sürecinde insandan yola çıkarak tüm insanlığa geçişin gerçekleşmesidir. Çünkü, bu noktada anlama, yeniden üretim olarak değerlendirilebilir. Yeniden üretim ve anlama süreci, iç deneyim ve kişinin yaşantısından yola çıkmaktadır.⁴⁵ Bu hareketle beraber kişi anlama kategorisinde, yani geçmişindeki olaylarla diğer insanların yaşantısı arasında türdeşlik kurmaktadır.

Dilthey'e göre, bir insanın diğer insanların yaşantısını anlamaya yönelik girişimi içsel tecrübeyle başlamaktadır. Başkalarını anlama, Dilthey için önemli bir kavramdır. Çünkü, insanların ruhsal durumu, davranışları, ses ve vücut hareketleri onları anlamanın çıkış noktasıdır. Bu anlama süreci dışsal değil; içsel bir süreçtir. Zira bir insanın başkasını anlaması için öncelikle onun ruhsal durumunu kendisine uyarlaması gerekir. Bu durum analogik bir yöntemle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kendisi dışında başka bir insanı anlayan kişi, kendi hayatında meydana gelen başka bir olayla mevcut olan arasında özdeşlik kurmaktadır. Böylece, başkalarının yaşantısını anlamak için onunla benzer duygulardan hareket etmek gerekmektedir.⁴⁶

Dilthey, insan, tarih ve psikoloji arasında kurduğu ilişkiyle insanı anlama ve bu anlamdan yola çıkarak tüm insanları anlamayı amaçlamıştır. İnsan, öncelikle yaşama kategorileriyle kendi hayatını anlar daha sonra içsel tecrübe sayesinde diğer insanları da anlamaktadır. Ancak içsel tecrübede anlamamanın bireysel ifadeleri önemli bir rol oynamaktadır. Bireysel ifadeler, diğer insanların jest ve mimiklerinden yola çıkarak anlamlar üretmektedir. Sözelimi, gülen bir yüzün sevinçli ruh halini yansıttığını ya da üzgün bir suratın üzücü bir ruh halini yansıttığını değerlendirmektedir.⁴⁷ Bu durumda Dilthey, bireysel yaşam deneyimlerinden yola çıkarak yaşantıyı içsel olarak anlaşılır kılmak istemiştir. Bu bağlamda Dilthey'de iki kavram ortaya çıkmıştır *ifade* ve *anlam*. Bu durumda ifade ve ifade edilen deneyim arasında kurulan tekil bir ilişki mevcutsa bu mevcudiyet, temel anlamadır.⁴⁸ Çünkü yaşam ifadelerinden yola çıkarak tinsel olan anlaşılır konuma gelmiştir. Ancak, yaşam ifadelerinden yola çıkarak daha ileri çıkarımlar yapmak, başka ifadelerle ilişkisi bağlamında analogiler yapmamız yüksek anlama formunu ortaya çıkarmaktadır.⁴⁹ Yüksek anlama formu, doğasını tam olarak görünür kılmasıyla temel anlamadan ayrılmaktadır. Çünkü yüksek anlamada bir eseri ya da yaşamda verili olanları tümevarımsal bir yöntemle anlama söz konusudur.⁵⁰ Yüksek anlama formuyla beraber anlaşılmuş olanın açıklanması problemi ortaya çıkmaktadır. Dilthey'e göre, yüksek anlamayla beraber gerçekleşen anlama psikolojik anlama değil; hermeneutik anlamadır.⁵¹ Bu noktada Dilthey'in psikolojiden vazgeçişini dikkat çekmektedir. Zira Dilthey insanı anlamada ve bu bağlamdan yola çıkarak onun tarihini anlamaya yönelik çalışmalarında indirgemeci psikolojiden uzaklaşmaya başlamıştır. Özellikle geç dönem Dilthey eserlerinde indirgemeci psikolojiden uzaklaşan ve saf Hermeneutik anlamaya dayalı bir tarz dikkat çekmektedir.⁵²

Hermeneutik, belirli ve bütünlüklü olanı anlama ve yorumlama sanatıdır.⁵³ Hermeneutik, Dilthey felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Zira Dilthey, Hermeneutik ile *nesnel tin* kavramına dikkat çekmiştir. Nesnel tin, insanlar arasındaki ilişkilerden yola çıkarak kendi anlam dünyasında çeşitli formlar oluşturur. Bu durum nesnel tinde geçmiş ve şimdiki zamanı aktif tutmaktadır. Nesnel tinin sınırları da toplumsal amaçlardan başlar ahlak, hukuk, din, sanat, bilim ve felsefeye kadar uzanmaktadır. Hermeneutik açısından bu noktada önemli olan şey, nesnel tin açısından temel anlamamanın imkân ve şartlarını oluşturmaktır. Çünkü nesnel tinin kendisini nesnelleştirdiği her yerde ben ve öteki için ortak bir öz oluşmaktadır. İnsanların çoğu da ölüncüye kadar nesnel tinden beslenmektedir.⁵⁴ Hermeneutiğin doğası ve tarihselliği de sistematik insanı anlama çalışmalarının süreçlerini oluşturmaktadır.⁵⁵ Dilthey'in, anlama, ifade ve yaşantı kavramları hermeneutikle beraber yaşantıdan anlamaya doğru geçişin adımlarını oluşturmaktadır. Sözelimi bir yorumcu herhangi bir otobiyografiden yola çıkarak nesnel anlam dünyası içinde yorum yaptığı zaman, nesnel tinde ortaya çıkan anlam, canlı tecrübenin ifade işlevlerini de gerçekleştirir.⁵⁶ Bu bağlamda Hermeneutik, yaşantıdan ifadeye doğru anlama ve yorumlamanın dinamiğini oluşturur.

Hermeneutikle beraber, anlamamanın formu, yeniden inşa etmekten uzaklaşıp tamamlanmış süreçleri inşa etmeye dönüşmüştür. Bu durum tarihsel anlamada parça ve bütün ilişkisini sağlamaktadır. Zira insan ve insan tarihini anlamada Dilthey'in, felsefenin içerisinde antropolojinin hermeneutiğini geliştirdiği görülmektedir.⁵⁷ Dilthey açısından Tin Bilimlerinde insanı anlamayı gerçekleştiren, benin ötekine yerine geçmesi ve bu süreçte anlama ve yorumlama yoluyla kurulan ilişkidir. Bu ilişki özden ortaklığı beraberinde getirmektedir. Ancak bu ilişkinin toplumsal ayaklarını oluşturan ve onu sistematik hale getiren Hermeneutiğin tarihsel ve kültürel bağlamıdır. İnsanın tarihselliği onun etki bağlamlarını göstermektedir. Çünkü insan tek başına anlamamanın

formlarını geliştiremediği için diğerlerine ve onların yaşantılarına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla insan öncelikle dünya içinde etki bağlamında anlam kazanır daha sonra tarihsel dünyayı etkiler.

Dilthey'e göre, insan tarihsel sürecin yaratıcı unsurudur ve ancak tarihsel-toplumsal bir varlık olan insan, tarihsel süreci layıkıyla anlayabilir. Zira doğa Tanrı'nın yaratımı iken; toplum ve tarih, insan yaratımıdır. Bu bağlamda doğa bize yabancı ve bizden uzaktır. Şayet filozoflar anlaşılabilir bir felsefi etkinlikte bulunacaksa bu insan ve onun tarihini anlamak olacaktır. Tarihsel olanı anlaşılır kılan husus yine insanın kendisini anlamaktır. Zira bir insanın tarihini yine kendisi anlayabilir. Bu bağlamda insan, doğaya yönelmeden önce kendi oluşturduğu kültür ve tarihe yönelmelidir. Bu tarih içinde hem kendisini hem tarihini anlamalıdır.

Sonuç

Felsefe tarihinde anlama ve açıklama bağlamında insan ilk defa Dilthey felsefesinde sorunsallaştırılır. Zira "insan nedir?" diye sorduğumuzda insanın sahip olduğu özellikler bağlamında farklı tanımlar söz konusudur. Sözelimi bir sporcunun bu soruya cevabı vücut ve zihin bütünlüğü bağlamında gelebilir. Öte yandan bir Dilbilimcinin cevabı zihin ve dil bağlamında olabilir. Bu durum, felsefe tarihinin bütününe sirayet etmiş durumdadır. İnsanın ne olduğu üzerine tanımlarda bulunan filozoflar onu kendi felsefi düşünme süzgecinden geçirmiştir. Birinci başlıkta incelenen filozoflar, insan tanımını kendi felsefelerine hizmet edecek insanı temellendirme bağlamında gerçekleştirmiştir. Ancak Dilthey'in felsefi problemi, insanın üzerine gerçekleşen tanımların hepsinde insanın Doğa Bilimlerine hizmet etmesidir. Ona göre, filozofların artık doğa bilimlerine hizmet etmemesi gerekir. Zira insandan yola çıkarak insanın kendisini, tarihini ve diğer insanlarla ilişkisini anlamaya ve açıklamaya yönelik bir bilim artık gereklidir. Dilthey bu amaç doğrultusunda Tin Bilimlerini ve onun sistematik yapısını temellendirmek istemiştir. Kurulması istenilen Tin Bilimlerinin yekten amacı insanı anlamak ve bu anlamdan yola çıkarak onu açıklamaktır. Dolayısıyla felsefe tarihinde insan merkezli bir anlayışa dönüşü temellendirmek istemiştir.

Dilthey, insanı anlama ve açıklamadan yola çıkarak insanın oluşturduğu bilimleri de temellendirmek ve bu bilimleri sistematik olarak düzenlemek istemiştir. Sözelimi tarih, insan yaşantılarının toplamından oluşmaktadır. Şayet insan kavramı anlaşılır ise onun davranışları, edimleri, yaşantısı ve amaçları bağlamında oluşturduğu tarih de anlaşılır olacaktır. Dolayısıyla insanın yaşamı ve ilişkileri onun tarihini yaşatır. Bu tarihsellik içinde insan aynı zamanda psikolojiye konu olan içsel tecrübeyi de anlamanın kategorilerinde kullanır. Bu kullanım hem insanın kendisini anlamasını hem de başkalarını anlamasını sağlamaktadır. Ancak parça ile bütün arasında kurulacak ilişki için psikoloji yeterli gelmemektedir. Bu durumda bir insanın tarihi onun otobiyografisini oluşturmanın yanında bir toplumun tarihi de anlaşılır kılmaktadır. İnsanların oluşturduğu bu topluluk aynı zamanda onun hukuk, siyaset, din, kültür, sanat ve felsefesi üzerinde de etkili olacaktır. Bu durumda hem anlam hem yorumlama hem de açıklama için Hermeneutik bir çıkış sağlamaktadır. Dilthey'in geç dönemi son durumda insan ve tarihi anlaşılır kılmak ve bu yolda Hermeneutiği kullanmak yönünde bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Dilthey, felsefesinde çıkış noktası insan ve insan bilimlerini Doğa Bilimlerinin yasalarından uzak Tin Bilimleri bağlamında anlama ve açıklamadır. Dilthey, insanı açıklamak için önce Tin Bilimlerini temellendirmeyi hedeflemiştir. Öncelikle insan tanımı için onu anlamayı teklif etmiştir. Daha sonra bu anlam arayışı sonucunda geliştirdiği yöntemlerle insanı konu alan bilimlerin yöntemlerini Doğa Bilimsel yöntemlerden arındırmaya çalışmıştır. Dilthey, her ne kadar Doğa bilimsel yöntemlerden arındırmak istese de kurulması amaçlanan bilimin sınırlarını belirlemede yetersiz kalmıştır. Çünkü insanın oluşturduğu tarih, varsayılan bir bilim olarak değerlendirilmiştir. Şayet insan ve Tarih bilimi anlaşılır kılınmak isteniyorsa öncelikle Tarihin sınırları çizilmez. Çünkü varsayılan Tarih bilimi esasen Doğa bilimlerinin sınırları içinde gelişim sağlamıştır. Nasıl ki insanı anlama için anlama, yaşantı ve ifade gibi kategoriler ve bu bağlamda zamansallığın anlama üzerinde etkisi detaylandırılmışsa aynı durum Tarih bilimi için de geçerli olmalıdır. Sonuç olarak insanı anlamadan yola çıkarak

temellendirilmek istenilen Tarih, bir takım ön kabullerden hareketle temellendirilmiştir. Bu durum Dilthey'in insanı anlamada geliştirdiği yöntemlerin Tarih bilimi için geliştirilmediğini göstermektedir.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

- ¹ Kadir Canatan, *İnsan Felsefesi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 4.
- ² Hasan Aslan, "Sokrates Öncesi Filozofların Doğa Anlayışında Dayanışma (Solidarity) Düşüncesi," *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* (2007/9): 120.
- ³ Metin Özbek, *Dünden Bugüne İnsan* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2007), 3.
- ⁴ Gunnar Skirbekk ve Nils Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, çev. Emrah Akbaş ve Şule Mutlu. (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017), 26.
- ⁵ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad D. Baydur. (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994), 194.
- ⁶ Filiz Zabcı, "Büyük Sokratesçi Okullar ve Siyaset" *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 91.
- ⁷ R. Robinson ve J. D. Denniston, "Platon", *İdealar Kuramı Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, der. Ahmet Cevizci. (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999), 4.
- ⁸ Aristoteles, *Politika*, çev. Furkan Akderin. (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 253a.
- ⁹ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan. (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2010), 23.
- ¹⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür. (Ankara: Ayraç Yayınları, 1997), 193.
- ¹¹ Wilhelm Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran. (İstanbul: İz Yayıncılık, 1966), 102.
- ¹² Skirbekk ve Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, 231.
- ¹³ Quentin Skinner, *Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri*, çev. Barış Yıldırım ve Eren Buğlalılar. (Ankara: Phoenix Yayınları, 2014), 113.
- ¹⁴ Muhammed Toprak, "Wilhelm Dilthey ve Jose Ortega Y Gasset Felsefesinde İnsan Sorunu" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022), 14.
- ¹⁵ Yakup Kahraman, "Kurucu Öge Olarak Modern Özne Anlayışının Teşekkülü," *Kayı Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi* (2018/31): 128.
- ¹⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 11.
- ¹⁷ Hobbes, *Leviathan*, 15.
- ¹⁸ Mehmet Tevfik Özcan, "John Locke'un Birey Anlayışının Felsefi Temelleri," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, (2011/1): 560.
- ¹⁹ Lohn Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıoğlu. (Ankara: Serbest Kitaplar, 2020), 69.
- ²⁰ Ayşe Gül Çıvgın, "David Hume: Felsefe ve Metafiziğin Mahiyeti," *Kayı*, 2013/20, 35.
- ²¹ Immanuel Kant, *Prolegomena*, çev. Ioanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002), 13.
- ²² Bahtiyar Uygun, "Transandantal Felsefe'de 'Ben'in Kuruluşu ve Bilginin İmkânı Problemi," *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10, (2021/2): 3.
- ²³ Kant, öncelikle sentetik ve analitik önermeleri ayırmış, bu ayırım da bizim yargılarımız üzerinde etkili olmuştur. Çünkü analitik önermeler, var olanlar üzerinde yargılarda bulunmamızı sağlarken, sentetik yargılar; bize var olanın ötesinde yargıda bulunmamızı sağlamaktadır. Bkz. Immanuel Kant, *Prolegomena*, çev. Ioanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek. (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002), 13.14.15.
- ²⁴ Şahabettin Yalçın, "Kant'ta Transandantal Ben Bilinci," *Felsefe Dünyası* sayı: 39 (2004/1): 58.
- ²⁵ Vadi Temizkan, "Kant'ta Ben Problemi," *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, (2019/2): 12.
- ²⁶ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, (İstanbul: İdea Yayınları, 1993), çev. Aziz Yıldırım, 39.
- ²⁷ Bertell Ollman, Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı, Ayşegül Kars, (İstanbul: Yordam Kitap, 2015), çev. 18.
- ²⁸ Rudolf A. Makkreel, *Dilthey Philosopher of the Human Studies*, (New Jersey: Princeton University Press, 1992), IX.
- ²⁹ Wilhelm Dilthey, *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*, Ed. Rudolf, A.Makkreel and Frithhiof Rodi, (New Jersey: Princeton University Press, 2002), 25.
- ³⁰ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 60-61
- ³¹ Özlem, Doğan. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 6.
- ³² Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 19.
- ³³ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 14. 15.
- ³⁴ Pozitivizm kavramı ilk defa Auguste Comte tarafından kullanılmıştır. Bu anlayış zaman içinde aklın açık ilke ve çıkarımlarının deney ve gözlemlerle desteklenip ampirist çizgiye kaymasına neden olmuştur. Bu nedenle pozitivist karakterler zamanla modern deneyci bir yaklaşıma

dönüşmüştür. Bkz. Deniz Kurtyılmaz, "Pozitivizmin Doğrulama ve Yanıtlama İlkeleri Ekseninde Modern Bilimin Bilgiyi Metafizikten Arındırma İdeali," *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/1, 20.

³⁵ Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, çev. Sema Önal, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2007), 132.

³⁶ Mustafa Cihan, "Giambattista Vico: Tarihsel Bilgi ve İnsan Doğası Sorunu," *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, sayı: 4/3, 2015, 1343.

³⁷ Topakkaya, Wilhelm Dilthey ve Felsefesi, 42-43.

³⁸ Wilhelm Dilthey, *Tarihsel Dünya'nın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, çev. Arslan Topakkaya, (Ankara: Fol Yayınları, 2021), 82.

³⁹ Jacob Owensby, *Dilthey and the Narrative of History*, (London: Cornell University Press, 1994), 1.

⁴⁰ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 157.

⁴¹ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 49.

⁴² Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 51.

⁴³ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, (Ankara: Fol Yayınları, 2002), 15.

⁴⁴ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 53.

⁴⁵ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, 75.

⁴⁶ Arslan Topakkaya, "Felsefi Hermeneutik," *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2007/2), 80.

⁴⁷ Metin Becermen, "Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu," *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004/1, sayı:6, 44.

⁴⁸ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 179.

⁴⁹ Selcen Yıldırım Altun, "Wilhelm Dilthey Felsefesinde 'Anlama' Kavramı ve Dolaylıları," *Temaşa Felsefe Dergisi*, 2021/1, sayı: 16, 15.

⁵⁰ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 182.

⁵¹ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 185.

⁵² Theodore Plantinga, "Wilhelm Dilthey Felsefesinde Tarihsel Anlama," çev. Muazzez Uslu, *MSKU Edebiyat Dergisi* 2, sayı: 3 (2022): 185.

⁵³ Topakkaya, *Felsefi Hermeneutik*, 75.

⁵⁴ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 185.

⁵⁵ M.A. Hodges, *Wilhelm Dilthey*, (London: Routledge, 2010), 25.

⁵⁶ Arslan Topakkaya, *Antik Yunan'dan Günümüze Hermeneutik*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 109.

⁵⁷ Topakkaya, *Antik Yunan'dan Günümüze Hermeneutik*, 110.

Kaynakça

Altun, Selcen Yıldırım. "Wilhelm Dilthey Felsefesinde 'Anlama' Kavramı ve Dolaylıları," *Temaşa Felsefe Dergisi*, sayı: 16, (2021/1): 5-19.

Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınları, 2010.

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997.

Aristoteles, *Politika*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Aslan, Hasan. "Sokrates Öncesi Filozofların Doğa Anlayışında Dayanışma (Solidarity) Düşüncesi," *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı:9, (2007): 119-129.

Becermer, Metin. "Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu," *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:6, (2004/1): 35-66.

Canatan, Kadir. *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.

Cihan, Mustafa. "Giambattista Vico: Tarihsel Bilgi ve İnsan Doğası Sorunu," *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* sayı: 4/3 (2015): 1339-1352.

Çıvgın, Ayşe Gül. "David Hume: Felsefe ve Metafiziğin Mahiyeti," *Kaygı* (2013/20): 31-40.

Dilthey, Wilhelm. *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, Ankara: Fol Yayınları, 2002.

Dilthey, Wilhelm. *Tarihsel Dünya'nın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, çev. Arslan Topakkaya, Ankara: Fol Yayınları, 2021.

Dilthey, Wilhelm. *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*, Ed. Rudolf A. Makkreel and Frithjof Rodi, New Jersey: Princeton University Press, 2002.

Hodges, M.A. *Wilhelm Dilthey*, London: Routledge, 2010.

Kahraman, Yakup. "Kurucu Öge Olarak Modern Özne Anlayışının Teşekkülü," *Kaygı Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, (2018/31): 128-144.

- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yıldırım, İstanbul: İdea Yayınları, 1993.
- Kant, Immanuel. *Prolegomena*, çev. Ioanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002.
- Kranz, Walther. *Antik Felsefe*, çev. Suad D. Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994.
- Kurtyılmaz, Deniz. "Pozitivizmin Doğrulama ve Yanlışlama İnkeleri Ekseninde Modern Bilimin Bilgiyi Metafizikten Arındırma İdeali," *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018/1): 15-33.
- Locke, Lohn. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıoğlu, Ankara: Serbest Kitaplar, 2020.
- Makkreel, Rudolf A. *Dilthey Philosopher of the Human Studies*, New Jersey: Princeton University Press, 1992.
- Ollman, Bertell. *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. Çeviren: Ayşegül Kars, İstanbul: Yordam Kitap, 2015.
- Owensby, Jacob. *Dilthey and the Narrative of History*, London: Cornell University Press, 1994.
- Özbek, Metin. *Dünden Bugüne İnsan*, İstanbul: İmge Kitabevi, 2007.
- Özcan, Mehmet Tevfik. "John Locke'un Birey Anlayışının Felsefi Temelleri," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52.cilt, (2011/1): 559-286.
- Özlem, Doğan. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Plantinga, Theodore. "Wilhelm Dilthey Felsefesinde Tarihsel Anlama," çev. Muazzez Uslu, *MSKU Edebiyat Dergisi* 2, sayı: 3 (2022): 183-195.
- Robinson R. ve Denniston, J. D. "Platon", *İdealar Kuramı Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar*, Derleyen: Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999.
- Skinner, Quentin. *Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri*, çev. Barış Yıldırım ve Eren Buğlalılar, Ankara: Phonenix Yayınları, 2014.
- Skirbekk, Gunnar. Gilje, Nils. *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Çev. Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Temizkan, Vadi. "Kant'ta Ben Problemi," *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:7 (2019/2): 7-30.
- Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Topakkaya, Arslan. "Felsefi Hermeneutik," *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2007/2): 75-92.
- Topakkaya, Arslan. *Antik Yunan'dan Günümüze Hermeneutik*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Topakkaya, Arslan. *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Toprak, Muhammed. "Wilhelm Dilthey ve Jose Ortega Y Gasset Felsefesinde İnsan Sorunu," Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Uygun, Bahtiyar. "Transandantal Felsefe'de 'Ben'in Kuruluşu ve Bilginin İmkkanı Problemi," *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:10, (2021/2): 1-18.
- Vico, Giambattista. *Yeni Bilim*. Çeviren: Sema Önal, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2007.
- Weischedel, Wilhelm. *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran, İstanbul: İz Yayıncılık, 1966.
- Yalçın, Şahabettin. "Kant'ta Transandantal Ben Bilinci," *Felsefe Dünyası*, sayı:39. (2004/1) 55-72.
- Zabcı, Filiz. "Büyük Sokratesçi Okullar ve Siyaset", *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.